

MULIKA Na. 44 (1)

JUNI 2025

**JARIDA LA TAASISI YA TAALUMA ZA
KISWAHILI**

MHARIRI MKUU

Mussa M. Hans

MHARIRI MSAIDIZI

Leonard F. Ilomo

ISSN 0856-0129

e-ISSN 2546-2202

©TAASISI YA TAALUMA ZA KISWAHILI 2023

Mhariri Mkuu

Dkt. Mussa M. Hans, Idara ya Lugha ya Kiswahili na Isimu, Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam mussahans30@gmail.com

Mhariri Msaidizi

Dkt. Leonard F. Ilomo, Idara ya Fasihi, Mawasiliano na Uchapishaji, Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam leonardilomo@gmail.com

Bodi ya Uhariri

Dkt. Mussa M. Hans, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
mussahans30@gmail.com

Dkt. Leonard F. Ilomo, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
leonardilomo@gmail.com

Dkt. Ramadhani T. Kadallah, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
Kadallahr@yahoo.com

Prof. Shani O. Mchepange, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania
shaniom@yahoo.co.uk

Dkt. Lutz Diegner, Chuo Kikuu cha Humboldt, Ujerumani
lutz.diegner@asa.hu-berlin.de

Dkt. Athumani Ponera, Chuo Kikuu cha Dodoma, Tanzania
atponeraman@gmail.com

Dkt. Miriam Kenyani Osore, Chuo Kikuu cha Kenyatta, Kenya
kenyanimo@yahoo.com

Washauri wa Wahariri

Prof. Abdulaziz Lodhi, Chuo Kikuu cha Uppsala, Sweden
Abdulaziz.lodhi@lingfil.uu.se

Prof. Sangai Mohochi, Chuo Kikuu cha Kibabii, Kenya
smohochi@gmail.com

Prof. Cyprian Niyomugabo, Chuo Kikuu cha Rwanda
niyomugabocyprien@gmail.com

Prof. Method Samwel Semiono, Chuo Kishiriki cha Elimu Mkwawa, Tanzania
methodsamwel16@gmail.com

Prof. Ipara Odeo, Chuo Kikuu cha Kibabii, Kenya
ideo@kibu.ac.ke

Prof. Alwiya Saleh Omar, Chuo Kikuu cha Indiana, Bloomington-Marekani
alwiyahuseina@gmail.com

Prof. Beata Wojtowicz, Chuo Kikuu cha Warsaw, Poland
b.wojtowicz@uw.edu.pl

Dkt. Wael Nabil Ibrahim, Chuo Kikuu cha Al Azhar, Misri
wael_nibrahim@hotmail.com

Dkt. Felix Kwame Sosoo, Chuo Kikuu cha Ghana, Ghana
munguananipenda@yahoo.com

ADA KWA MWAKA¹

Kwa Taasisi	US \$ 40 pamoja na usafiri
Kwa Mtu Binafsi	US \$ 20 pamoja na usafiri
Jina la Akaunti	University of Dar es Salaam
Namba ya Akaunti	012105005554
Jina la Benki	National Bank of Commerce
Tawi la Benki	UDSM Branch
Msimbo wa Benki	255
Msimbo wa Utambulisho	NLCBTZTX
Bei ya Jarida kwa Tanzania	ShT 10,000

Habari za Mkondoni

Makala katika jarida hili yanapatikana pia katika tovuti za www.udsm.ac.tz; www.ajol.info na <https://mft.ebscohost.com>.

Kwa mawasiliano tumia anwani ifuatayo:

Mhariri Mkuu, MULIKA

Taasisi ya Taaluma za Kiswahili-Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

S.L.P. 35110,

Dar es Salaam.

Baruapepe: mulika1970@udsm.ac.tz; mulika.udsm@gmail.com

Hakimiliki

Hakimiliki © Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.

Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kuiga, kunakili, kupiga chapa wala kutoa makala ya jarida hili kwa njia yoyote ile bila idhini ya mchapishaji, isipokuwa kwa nukuu fupi kwa ajili ya utafiti au matumizi binafsi, mapitio ya kitaaluma au majadala kwa kuwarejelea waandishi wa makala husika.

¹ Ada hizi ni kwa nakala ngumu kwani nakala tepe zinapatikana bila malipo.

Taarifa kwa Waandishi wa Makala

Usuli na Mawanda

MULIKA ni jarida la taaluma ya Lugha na Fasihi ya Kiswahili. Jukumu lake kuu ni kukusanya na kusambaza maarifa yanayohusu Lugha na Fasihi ya Kiswahili yaliyokitwa katika utafiti mpevu. Kutokana na mahitaji kwa baadhi ya watumiaji wa Kiswahili katika nyanja nyingine, hivi sasa jarida hili linapokea pia makala yaliyoandikwa kwa Kiswahili lakini yenye maudhui mengine nje ya Lugha na Fasihi ya Kiswahili. *MULIKA* limeendelea kuwa daraja kati ya watumiaji wa Kiswahili popote walipo, na wataalamu wa Kiswahili katika shule za sekondari na vyuo vya elimu ya juu Afrika ya Mashariki na kwingineko.

Uandaaji na Utumaji wa Makala

Jarida linapokea makala yaliyoandikwa kwa Kiswahili TU. Makala yapigwe chapa katika muundo wa *Microsoft Word*, mistari ikitengwa kwa kipimo cha nafasi ya 1.5 baina ya mstari na mstari na pambizo liwe na upana toshelevu. Ukurasa wa kwanza wa makala uoneshe jina la makala, jina kamili la mwandishi (au waandishi) wa makala (ikiwa ni pamoja na wadhifa wake), anwani na baruapepe yake. Ukurasa wa pili uoneshe jina la makala na ikisiri isiyozidi maneno 250. Makala yawe na ukubwa wa maneno kati ya 4000-8000 na mapitio ya vitabu maneno 800-1200.

Upitiaji na Uhariri wa Makala

Makala yoyote kabla ya kuwasilishwa yawe yamepitiwa vema na mwandishi na kufanyiwa uhariri wa kina kuhakikisha kwamba hayana makosa ya kiuandishi na kimaudhui. Mwandishi anapaswa pia kuhakikisha kwamba taarifa zote zilizomo ndani ya makala ni sahihi na vyanzo vya taarifa hizo ni vyenye kuaminika.

Urejeleaji

Unapotaja marejeleo kwenye matini, taja jina la mwisho la mwandishi, likifuatiwa katika mabano na tarehe ya chapisho lake na kurasa zilizorejelewa, k.m. Yahya (1983:139). Kwenye orodha ya marejeleo au bibliografia majina ya warejelewa yapangwe kialfabeti. Tanchini na tanmwisho ziwekwe namba na zitumike pale tu inapobidi. Maelezo ya tanmwisho yatolewe kwenye ukurasa wa pekee mwisho wa makala, yaani kabla ya kuorodhesha marejeleo.

Majina ya vitabu, majarida na anwani za tasnifu/tazmili viandikwe kwa italiki. Majina ya makala yawekwe ndani ya alama za kufunga na kufungua semi kama inavyoonekana katika mifano ifuatayo:

Kitabu

Massamba, D.P.B. (2017) *Historia ya Kiswahili: Mtazamo Mpya 100 KK hadi 2000 BK*. Dar es Salaam: Kiswahili Development Limited.

Sura ya Kitabu

Hamisi, A.M. (2008) “Filosofia za Sera za Lugha”. Katika J.G. Kiango (Mh.) *Maendeleo ya Lugha*. Dar es Salaam: TUKI. kur. 78-100.

Makala ya Jarida

Majariwa D. (2021) “Upenyezaji na Ukubalifu wa Mkururo wa Konsonanti katika Fonolojia ya Kiswahili: Mifano katika Maneno Yaliyopokelewa kutoka Kiingereza na Kiarabu”. *Mulika*, Juz. Na. 40 (1): 1-23.

Makala ya Jarida la Mkondoni

Omari, S. (2019) “Gender Representation in Simba and Yanga’s Joking Cartoons in Tanzania”. *Eastern African Literary and Cultural Studies*. Juz. 5(2): 79-93. Inapatikana katika <https://doi.org/10.1080/23277408.2019.1643606>. Ilisomwa tarehe 12 Juni 2012.

Tasnifu/Tazmili Isiyochapishwa

Peterson, R. (2014) *Matumizi na Dhima za Lugha katika Mandhari-lugha ya Jiji la Dar es Salaam*. Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Dar es Saalam.

Gazeti

Duwe, E. (2018) “Zijue Sifa za Kufundisha Kiswahili Nje ya Nchi”. *Mwananchi*. 16 Oktoba 2018. uk. 13.

Mifano na Vielelezo ndani ya Makala

Mifano yote, majedwali, michoro, ramani na picha mbalimbali vipangwe kwa uwazi na unadhifu kwenye kila ukurasa kadiri vilivyotumika. Taarifa zote hizo zinapaswa kutumika kwa kuzingatia kanuni za maadili ya kazi ya kitaaluma. Mathalani, ni muhimu kuweka chanzo thabiti cha taarifa inayoingizwa kwenye makala, iwe ni picha, michoro, mifano na vingine vinavyohusiana na hivyo. Kwa ujumla, data zinazotumiwa katika makala ni lazima ziwe thabiti na zenye kuaminika.

Udanganyifu wa Kitaaluma

Kunakili maneno, mawazo, michoro, n.k., kutoka vyanzo vingine bila kubainisha vyanzo husika kutafasiriwa kuwa ni udanganyifu wa kitaaluma na hiyo inaweza kuwa miongoni mwa sababu za makala yako kukataliwa. Ikiwa itabainika kuwa makala yaliyochapishwa katika jarida yamekiuka maadili ya kazi za kitaaluma, taratibu za kisheria zitachukuliwa kulingana na kanuni na miongozo iliyopo.

Ridhaa ya Kuchapisha

Ikiwa makala yatakubaliwa, mwandishi wa makala ataandikiwa barua kupewa taarifa hiyo. Mwandishi wa makala atapaswa kuthibitisha kwa maandishi kwamba makala hayo hayajachapishwa wala kutumwa mahali pengine. Taarifa hiyo itachukuliwa kuwa ni idhini ya makala hayo kuchapishwa katika Jarida la *MULIKA*.

Mchakato wa Kutathmini Makala

Makala ya *MULIKA* yatathminiwa na wasomaji wasiopungua wawili ambao watafanya kazi hiyo bila kufahamu taarifa za mwandishi. Waandishi wanatakiwa

kuepuka kuonesha utambulisho wowote unaowahusu ndani ya makala ili kuwawezesha wanaoyatathmini kufanya kazi yao kwa haki. Sifa mojawapo ya watu watakaotathmini makala ni weledi katika uwanja unaofanyiwa tathmini. Mbali na kutumwa kwa watu wa kutathmini, makala yatapitiwa pia na wahariri wa jarida ili kuhakikisha kwamba yametimiza mahitaji ya jarida kabla ya kuendelea na hatua inayofuata.

Miongoni mwa vipengele vitakavyozingatiwa wakati wa kutathmini makala ni walengwa wa makala, lengo la makala, mapitio ya maandiko, nadharia, mpangilio na uwasilishaji, ufafanuzi wa maudhui, uasili na uzingatiaji wa maadili, matumizi ya michoro na picha, uandishi wa matini na marejeleo.

Endapo maudhui ya makala yatakidhi mawanda na sera za jarida, makala yatatumwa kwa watathmini wawili ambao hawajulikani kwa mwandishi, kuwaomba kukubali kuyatathmini makala. Watathmini watatathmini miswada wakilenga kuangalia ubora wake katika maudhui, uwazi wa uwasilishaji, uasili, mchango wake kitaaluma na uzito wake kimaudhui na kiutafiti. Watathmini watapatiwa mwongozo utakaowaongoza wakati wa kutathmini makala. Baada ya kupata maoni ya watathmini, wahariri watapitia maoni hayo kabla ya kuyatuma kwa waandishi wa makala ili kuhakikisha kwamba maoni yaliyotolewa yanaendana na mwongozo uliotolewa. Baada ya maoni hayo kupitiwa na wahariri kujiridhisha kwamba yanaendana na mwongozo wa jarida, yatatumwa kwa waandishi wa makala ili waweze kuyafanyia kazi kisha kurejesha mswada uliozingatia maoni yaliyotolewa na watathmini wa makala. Wakati wa kurejesha makala baada ya kufanyia kazi maoni, mwandishi wa makala atapaswa kuandaa jedwali linaloonesha maoni aliyopewa na namna alivyoyafanyia kazi.

Kutokuzingatia mwongozo wakati wa kuandaa makala kunaweza kuwa sababu ya makala kutopewa nafasi katika hatua za awali za tathmini. Aidha, kutokuzingatia makataa ya kufanya marekebisho kwa waandishi wa makala kunaweza kuwa sababu ya makala hayo kutokuzingatiwa katika toleo husika.

Waandishi ambao makala yao yatakubaliwa mbali na kuandikiwa barua kujuzwa hatua ya kukubaliwa kwa makala hayo, watatumiwa makala tepe ya makala yao pamoja na kurasa za awali zinazoonesha taarifa mbalimbali za jarida kwa marejeleo.

Jambo muhimu la kuzingatia ni kwamba maoni yaliyomo kwenye makala yaliyochapishwa katika jarida hili ni ya waandishi wa makala na si lazima yakubaliane na yale ya Wahariri au Bodi ya Uhariri ya Jarida la *Mulika* na Taasisi ya Taaluma za Kiswahili kwa ujumla wake.

YALIYOMO

UKURASA

Taarifa kwa Waandishi wa Makala.....	v
Mchakato wa Kutathmini Makala.....	vi
Yaliyomo.....	viii
Tahariri.....	ix
Waandishi wa Makala.....	xi
Usomaji wa Riwaya ya <i>Fanani</i> ya Zainab Baharoon kwa Kuzingatia Mawazo ya Mikhail Bakhtin <i>Kyallo W. Wamitila</i>	1
“Korona wewe ni nani?” Uchambuzi Kilongo wa Ushairi kama Mkakati wa Kupambana na UVIKO-19 <i>Angelus Mnenuka</i>	14
Uchanganuzi wa Fani katika Kuakisi Dhamira za Kiteolojia katika Diwani Teule za Kiswahili <i>Eric Ndumbaro, Leonard Ilomo na Joviet Bulaya</i>	36
Mdhihiriko wa Kani ya Ardhi katika Riwaya Teule za Muhammed Said Abdulla: Uchanganuzi wa Kiontolojia <i>Tatu Y. Khamis na Aginiwe N. Sanga</i>	60
Uchunguzi wa Dosari za Kimofosintaksia Zinazofanywa na Wajifunzaji wa Kiswahili katika Shule za Upili Nchini Uganda <i>Anifa Atuhair</i>	74
Uchunguzi wa Ufundishaji wa Stadi za Kusoma na Kuandika katika Utekelezaji wa Mtaala Egemeo Uwezo nchini Rwanda <i>Concessa Mukashema na Laurien Tuyishimire</i>	95
Uambikaji wa Viambishi Ngeli katika Nomino Sahili Zinazorejelea Ndugu na Maana yake katika Sarufi ya Kiswahili <i>Fabiola Hassan</i>	114
Ruwaza za Mofimu za Ukanushi katika Vitenzi vya Kianzwani, Kimwali na Kiswahili <i>Sauda Uba Juma</i>	138

TAHARIRI

Jarida la *Mulika* linawaletea mkusanyiko wa makala kupitia Juzuu Na. 44 (1) ambalo ni toleo la Juni, 2025. Katika toleo hili kuna jumla ya makala 8. Miongoni mwa makala hayo, makala 4 yamejikita katika uga wa fasihi na makala mengine 4 yanahusiana na uga wa isimu. Mpendwa msomaji, unakaribishwa kuyasoma makala haya kwa jicho la uhakiki na udadisi ili kuyaelewa na kutoa maoni pale itakapobidi.

Uga wa fasihi umehusisha makala yanayoangazia mada mbalimbali. Makala ya *Kyallo W. Wamitila* yamejikita katika kuchunguza usomaji wa riwaya kwa kuongozwa na misingi ya Nadharia ya Usemezano inayohusishwa na mhakiki wa Kirusi, Mikhail Mikhailovich Bakhtin. Katika kuangalia suala hilo, mwandishi anatumia riwaya ya *Fanani* iliyoandikwa na Zainab Baharoon. Makala yake yanaendeleza mjadala wa usemezano kwa kuonesha ni kwa namna gani madai ya kuwapo kwa sauti anuwai katika riwaya yanadhihirika pamoja na dhana nyingine kama utohitimishikivu, mgotanisho wa sauti na mtanziko wa kimaadili. Naye *Angelus Mnenuka* ameandika makala yanayohusu ugonjwa wa Korona akitumia Nadharia ya Uchambuzi Kilongo wa ushairi kama mkakati wa kupambana na UVIKO-19. Katika kufanya hivyo, mwandishi anatumia wimbo wa Mrisho Mpoto unaohusu ugonjwa wa korona. Matokeo ya uchunguzi wake yanabainisha kuwa msanii anatumia mtindo wa majigambo na ushairi wa kivita kama mbinu ya kujenga utayari kwa kukidunisha kirusi cha korona na kuikweza jamii ya Watanzania. Mtindo huo ulikusudia kuondoa woga uliotanda katika jamii nzima wakati wa mapambano dhidi ya janga la UVIKO-19.

Eric Fortunatus Ndumbaro, Leonard Flavian Ilomo na Joviet Bulaya wamechunguza namna vipengele vya kifani vinavyotumika kuwasilisha dhamira za kiteolojia katika ushairi andishi wa Kiswahili. Matokeo ya uchunguzi wao yanaonesha kuwa vipengele ya kifani kama taswira, muktadha, mtindo na matumizi ya lugha vinatumika kuakisi dhamira za kiteolojia. *Tatu Y. Khamis na Aginiwe N. Sanga* kwa upande wao wameandika kuhusu mdhihiriko wa kani ya ardhi katika riwaya teule za Muhammed Said Abdulla wakifanya uchanganuzi wa kiontolojia. Matokeo ya utafiti huo yamebaini kuwa ardhi ina kani kiontolojia kupitia vipengele vya maeneo na sifa zake, mapambo na matumizi ya ardhi.

Kwa upande wa uga wa isimu, *Anifah Atuhair*, mwanafunzi wa uzamivu Chuo Kikuu cha Dar es Salaam kutoka nchini Uganda; amefanya uchunguzi kuhusu dosari za kimofosintaksia zinazofanywa na wajifunzaji wa Kiswahili katika shule za upili nchini Uganda. Matokeo ya uchunguzi wa data yanaonesha kwamba

wajifunzaji wa Kiswahili katika shule za upili nchini Uganda hufanya dosari mbalimbali za kimofosintaksia. Dosari hizo ni pamoja na matumizi yasiyo sahihi ya vipatanishi vya kisarufi, matumizi yasiyo sahihi ya viambishi vielezi, virejeshi, vivumishi, kuchanganya njeo, utohozi usiofaa pamoja na kutokanusha kwa usahihi.

Concessa Mukashema na Laurien Tuyishimire wamefanya uchunguzi wa namna ufundishaji wa stadi za kusoma na kuandika unavyofanikisha utekelezaji wa Mtaala Egemeo Uwezo kwa wanafunzi wa Kiswahili katika shule za sekondari nchini Rwanda kwa kuzingatia utafiti kifani kutoka katika wilaya ya Nyamagabe. Matokeo ya utafiti yameonesha kuwa walimu wanatumia mbinu za ufundishaji ambazo haziwashirikishi wanafunzi kukuza stadi za kusoma na kuandika kwa ufanisi. Changamoto zilizobainika ni pamoja na ukosefu wa vifaa vya kufundishia na wanafunzi kutokuwa na utamaduni wa kusoma.

Fabiola Hassan amefanya uchunguzi kuhusu athari za uambikaji wa viambishi ngeli katika nomino sahili zinazorejelea ndugu na maana yake katika ufafanuzi wa sarufi ya Kiswahili. Makala yanahitimisha kuwa athari za kimofolojia na kisemantiki zinazotokana na uambikaji wa viambishi ngeli katika nomino sahili zinadhihirisha mabadiliko ya lugha na kwamba mabadiliko hayo yanapaswa kuzingatiwa katika ufafanuzi wa sarufi ya Kiswahili. Naye *Sauda Juma* kwa upande wake, amechunguza kuhusu ruwaza za mofimu za ukanushi katika vitenzi vya Kianzwani, Kimwali na Kiswahili. Matokeo ya uchunguzi yanabainisha kuwa Kianzwani, Kimwali na Kiswahili ni lugha zenye mnasaba na hivyo zinatokana na lugha yenye asili moja. Hii ni kwa sababu ruwaza za mofimu za ukanushi katika lugha hizo zinalingana ingawa baadhi zinatofautiana kwa kiasi kidogo na Kiswahili.

Kupitia makala za toleo hili, ni matumaini yetu kwamba wasomaji wataendelea kunufaika na jarida letu na hatimaye kuchangia katika maendeleo ya lugha ya Kiswahili katika nyanja mbalimbali. Ni matarajio yetu kwamba wasomaji wetu watakuwa miongoni mwa waandishi watakaoendelea kutuma makala katika jarida hili. Karibuni sana tufurahi toleo hili kwa pamoja.

Wahariri, Juni 2025

WAANDISHI WA MAKALA MULIKA NA. 44 (1)

Na.	Jina	Taasisi
1	Kyallo W. Wamitila	Chuo Kikuu cha Nairobi
2	Angelus Mnenuka	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
3	Eric Ndumbaro, Leonard Ilomo, na Jovet Bulaya	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
4	Tatu Y. Khamis na Aginiwe N. Snga	Chuo Kikuu cha Dodoma
5	Anifa Atuhairi	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
6	Concessa Mukashema na Laurien Tuyishimire	Chuo Kikuu cha Kikatoliki Rwanda na Chuo Kikuu cha Rwanda
7	Fabiola Hassan	Chuo Kikuu cha Dodoma
8	Sauda Uba Juma	Chuo cha Kumbukumbu ya Mwalimu Nyerere